

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך ל, תשלי"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

סמנטיקה עברית *

לפנינו ספר רב-תוכן, רציני ביותר וראשון בסוגו בעברית, הבא לתאר את המתרחש בלשון מבחינת המשמעות של אוצר מלותיה, הן בלשון כמו שהיא בשעתה, והן בהתפתחותה ההיסטורית. הסמנטיקה אין עיסוקה בצורות הלשון (הנשמעת או הנכתבת), אלא בתוכנה. הספר שלפנינו עוסק בתחום אחד עיקרי של הסמנטיקה, בסמנטיקה של המלים, ולא בסמנטיקה התחבירית, שהיא תורת המשמעות של קשריהן וצירופיהן של המלים.

כל לשון שבעולם, וכן גם לשוננו, גדושה מלים, שחלו שינויים במשמעותן מתקופה לתקופה, אם בשל גורמים שבתחום הלשון עצמה, ואם בשל גורמים שבהשפעות לשון אחרת; אם בשל גורמים "הגיוניים", ואם בשל גורמים, שאינם מתיישבים עם ההיגיון. וכן היא כוללת מלים שוות או דומות בצורתן הפתובה או הנאמרת, אבל שונות במשמעותן (הומונימים, הומופונים, הומוגראפים, פוליסמים); ומלים השונות בצורתיהן, אבל קרובות או זהות במשמען (סינונימים — או בעברית "נרדפים"). וכל אלה אינם מסוג אחד, אלא סוגיהן מרובים.

---

* גד בן עמי צרפתי, סמנטיקה עברית, הוצ' א' רובינשטיין, ירושלים תשל"ח, 240 עמ'

עסקה בכך הפרשנות המקראית והתלמודית, עסקו בכך פילוסופים והוגי דעות, ועסקו בכך ספרי ההלכה. כאן בספרנו אנו מוצאים מיון ופירוט שלם ומדויק של התחום פולו, על בחינותיו השונות ועל חומרו המילוני המגוון. הרבה מן האמור בספר זה עוסק בסיווג ובמינות, שהוא ענף ומסופך ביותר ומשתנה לפי שיטות מחקר ולפי דרכי ראייה שונים. והאמור כאן פותח שערים בבחינת אוצר המלים העברי — שבמקורות ושב לשון החיה — לפי משמעהן ויחסי משמעהן.

דרך משל, אפילו עניין פשוט לכאורה, כמו עניין הסינונימים ("הנרדפים") וההומונימים ("המשותפים") אינו פשוט כל עיקר.

בין הסינונימים יש שהם בני שרשים שונים, כגון: חפץ — אבה — רצה. ויש "פולימורפים", הגורים מ ש ו ר ש א ח ד , אבל שקולים ב מ ש ק ל י מ ש ו נ י מ , כגון אַפֵּל — אַפְּלָה; אָשֶׁם — אֲשָׁמָה.

ובין ההומונימים יש הומונימים שלמים, היינו שצורתם שווה וזהה ממש, כגון רָגַל שהוא אבר ההליכה, ורָגַל שהוא חג ("שלוש רָגְלִים"). ולעומתם יש כאלה שהם רק הומונימים, כלומר שוים בצלילם, אך לא בכתיבם, כגון ראש, החלק העליון של הגוף, לעומת רוש, שהוא צמח של רעל. ויש הומוגרמים, שפתיבם שווה, אבל צלילם שונה, כגון חֲכָמָה, שם-העצם המופשט, כנגד חֲכָמָה, שהיא צורת פועל בזמן עבר בלשון נקבה — שבזה קמץ קטן (o), ובזה קמץ גדול (a); שבזה שוא נח, ובזה שוא נע.

וליד ההומונימים יש פּוֹלִיסְמִים (רפי משמעים).
פלומר שאין כאן שתי מלים שוות בכתיבן ובצלילן, אלא שזו
אותה מלה ממש, שנתגונו משמעה; כגון ראש, שמשמעו: 1.
החלק העליון שבגוף; 2. חלק עליון או ראשון של עצמים או
קיבוצים שונים: "ראש הסולם", "ראש התור"; 3. מנהיג,
ראשון, כמו "ראש לשועלים"; ועוד.

דוגמה אחרת: עֵינַן. זה (1) אבר הראייה שבגופנו; (2)
שטח נראה וגלוי "כסה את עֵינַן הארץ", (במדבר כב, ה); (3)
גֹּון (פי יתאדם, כי יתן בפוס עֵינוּ, משלי כג, לא). הרי גוּני
משמעים. ועל־ידם עֵינַן במשמע מ ע י י נ , מבווע. שמא זה גֹּון
נוסף לגוני משמעה של מלה "פוליסמית" זו, או שמא זה
"הומונים", פלומר מלה אחרת, השוה לקודמתה בצליל
ובכתיב. הגבול שבמינוח אינו ברור וחד־משמעי, ואפשר למצוא
כאן ובמקומות אחרים פנים לכאן ולכאן.

ומכאן שאלה: מה ראוי למילון מדעי או למילון שימושי
לעשות בכגון אלה, אם להביאם פפרטי ערך אחד, או להפריד
ביניהם. וכל מחבר של מילון מתחבט בכגון אלה הרבה.

ונחזור לסינונימים ("נרדפים"). גם כאן יש שהם חופפים
זה את זה ממש ללא כל הבדל במשמעם, ואפשר להחליפם זה
בזה ללא פקפוק. ויש שניתן למצוא ביניהם הבדלי משמע שונים
מבחינת חוזקם (שיפור — מבוסס; אָכַל — זָלַל), מבחינה
ריגושית (שילח — גירש), מבחינת ההערכה המוסרית (חכמה
— עֲרָמָה); מבחינת הדייקנות המדעית (אמצע — מְרִבֵּז —
תוך); מבחינת רובד הלשון, אם פרזזה אם שירה (זהב — פז);
מבחינת תקיפת הלשון (חפץ — רצה); ומשאר בחינות, כגון

לשון תקינה ולשון של "תת־תקן", לשון ילדים, לשון נקייה וכו'.
וכן בחינות למדניות במיוחד, כגון: עשייה, יצירה, בריאה; או
נֶשֶׁךְ ותרפית -- שאלה עניין לפרשנות פילוסופית או הלכית.
על נושאים כעין אלה והרבה אחרים (כגון: בידול,
התלכדות, רב־ערפיות, תרגום־שאיילה, שאילת משמעות,
השפעות לעז) מעמידנו ספר זה. המעיין בו ישפיל ויחכם
בשאלות לשון שונות, המעסיקות אותנו יום יום.